

شمارش به عنوان روشی کیفی

• فریبرز درودی^۱

چکیده

یکی از مسائل مهم در روش‌شناسی پژوهش، بحث قابلیت اطمینان است که در روش‌شناسی به تحلیل مسئله پژوهش می‌پردازد. این سنجش نوعی فرایند است که به شیوه‌های مختلف قابلیت اجرا دارد. بررسی آماری از زمره روش‌های قابل اعتماد و مورد پذیرش در میان پژوهشگران حوزه علوم اجتماعی است. این روش در بررسی داده‌های پژوهشی سبب تحلیل دقیق‌تری می‌شود است و می‌تواند در مطالعه به یاری محقق آمده تا نتایج بهتری از پژوهش خویش به دست آورد ارائه دهد. روش مطالعه کیفی که با عمق بیشتری به پدیده‌ها می‌پردازد، معمولاً از شیوه‌های گفتمان و تحلیل مباحث استفاده می‌کند، و کمتر به روش‌های آماری توجه دارد. ولی باید توجه کرد که سنجش‌های کمی می‌تواند قابلیت اطمینان پژوهش و درستی داده‌ها را بیشتر حفظ کند. بنابراین، لذا یافته‌های پژوهشی در مطالعات کیفی نیاز به ارزیابی دقیق‌تری نیاز دارند. روش‌های کمی این مزیت را دارند تا روایی و قابلیت درستی یافته‌های پژوهش‌های کیفی را بهتر تضمین کنند. از همین رو، فنون شمارش آماری می‌تواند باعث تقویت پژوهش‌های حوزه علوم اجتماعی و مطالعات فرهنگی شود. این پژوهش کتاب با این چنین رویکردی به ارائه و توضیح پیرامون کاربرد روش‌های کمی و مبتنی بر شمارش آماری در روش‌های کیفی می‌پردازد و تلاش می‌کند تا به مؤلفه‌های مهم و اثرگذار آن توجه کرده و نکات اصلی در این زمینه را معرفی و تحلیل کند.

کلیدواژه‌ها: روش‌های پژوهش کیفی، روش‌های پژوهش کمی، قابلیت اطمینان، روش‌های شمارش آماری

فصلنامه

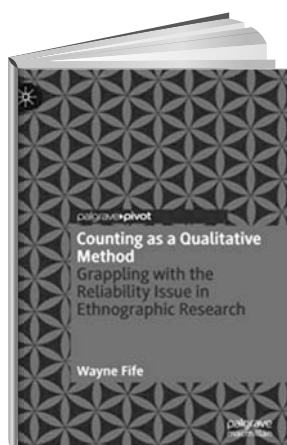
نمایه
پژوهش

دوره جدید، شماره دوم
سال هشتم، تابستان ۱۴۰۰

۲۱۳

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) (doroudi@irandoc.ac.ir)

Faculty member of Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc)

■ Fife, Wayne (2020). Counting as a Qualitative Method: Grappling with the Reliability Issue in Ethnographic Research, New York: Palgrave Pivot. ISBN-10 : 3030348024, ISBN-13 : 978-3030348021, 149 pages.

برای محاسبه
قابلیت اطمینان
یافته‌های
پژوهشی،
روایی داده‌های
آماري بررسی و
پارامترهای آن بر
اساس داده‌های
موجود ارزیابی
می‌شود

مقدمه

قابلیت اطمینان^۱ نوعی بررسی است که بر مبنای وقوع مشکل در فرایند پژوهش شکل گرفته است. برای سنجش فرایند قابلیت اطمینان روش‌های متفاوتی وجود دارد. شناخته شده‌ترین روش‌های موجود شیوه‌های مبتنی بر اطلاعات و سنجش آماری است که به بررسی داده‌ها و تحلیل عمیق آن می‌پردازد. برای اندازه‌گیری و سنجش دقیق قابلیت اطمینان ضرورت دارد تا سنجش کمی محور توجه و تمرکز پژوهش باشد. این روش از نظر میزان دقت و اعتبار قابل قبول و تأیید شده است. بنابراین برای محاسبه قابلیت اطمینان یافته‌های پژوهشی، روایی داده‌های آماری بررسی و پارامترهای آن بر اساس داده‌های موجود ارزیابی می‌شود. در روش کیفی معمولاً عمق بررسی و مطالعه بیشتر مدنظر است و ابعاد آن به شیوه‌های مختلفی چون تحلیل گفتمان^۲ یا تأویل متن^۳ تفسیر و ارزیابی می‌شود. در مطالعات فرهنگی و اجتماعی از جمله پژوهش‌های قوم‌نگاری^۴ که روش‌های کیفی کاربرد قابل توجهی دارد، سنجش کمی دقت مطالعه را افزایش می‌دهد. بنابراین، کاربرد روش‌های کمی چون فنون شمارش برای تقویت بنیان تحقیق اهمیت زیادی دارد. از همین رو، این پژوهش حائز اهمیت است و در آن به بررسی این موضوع پرداخته شده است.

معرفی نویسنده

وین فایف^۵، استاد مردم‌شناسی^۶ در دانشگاه مموریال فاندلند^۷ کاناداست. فعالیت‌های پژوهشی و تدریس او با نوعی دیدگاه انتقادی همراه است که از طریق اقتصاد

1. Reliability
2. Discourse analysis
3. Hermeneutics
4. Ethnographic
5. Wayne Fife
6. Anthropology
7. Memorial University of Newfoundland

فصلنامه

نمایه
پژوهش

دوره جدید، شماره دوم
سال هشتم، تابستان ۱۴۰۰

سیاسی^۱، بوم‌شناسی سیاسی^۲، پس‌اساختارگرایی^۳، پدیدارشناسی^۴ و سایر نظریه‌های شکل‌گیری‌های اجتماعی و نمادین قابل درک است. رویکردهای اجتماعی و فرهنگی انسان‌شناسی از دغدغه‌های او در مطالعات تخصصی بوده و جهت‌گیری پژوهشی‌اش به سمت ابعاد مختلف علوم اجتماعی انتقادی است. پژوهش‌های او از موضوع‌های متنوعی برخوردار است؛ از جمله قدرت^۵، نظام‌های دانش^۶، مقوله تخیل^۷، بیگانگی^۸ و نابرابری اجتماعی^۹. علاقه او به موضوع خلاقیت انسان در زمینه مردم‌شناسی سبب تولید آثار علمی متعددی از جانب فایف در زمینه زندگی اجتماعی در روستاها و شهرها شده است. کتاب پیش‌رو یکی از آثار مهم او در زمینه روش‌شناسی پژوهش در عرصه مسائل فرهنگی و مردم‌شناسی است (فایف، ۲۰۲۰).

معرفی کتاب

این کتاب در هشت فصل تدوین شده است که در آنها مشکلات حاصل از قابلیت اطمینان در پژوهش و ابعاد مختلف آن، ساختار قابلیت اطمینان در پژوهش‌ها و جوانب آن، موضوع ساختن فرارنا برای فرایند شمارش و کاربردهای آن، فرایند ساخت و اجرای این برنامه و ارتباط آن با داده‌های علمی، موفقیت‌ها و ناکامی‌های برنامه‌های شمارش در پژوهش و ابعاد و جوانب آن بررسی و همچنین نتایج کاربرد شمارش در حوزه مطالعات کیفی مطرح و ساختار آن در زمینه متون پژوهشی و تدوین گزارش علمی به تصویر کشیده شده است. موضوع کاربرد فن شمارش در مورد آرشوها و اطلاعات آنها نیز مرتبط با داده‌های علمی بیان شده است که نشان‌دهنده نوعی نگرش علمی مرتبط با فنون شمارش و ساختار آماری در تدوین متون تحقیقاتی است. علاوه بر اینها، کاستی‌ها و موارد نادیده گرفته شده در فنون شمارش یکی از موضوع‌های مهم این کتاب است. در پایان نیز بحث کاربرد فنون شمارش در پژوهش‌های کیفی مطرح شده است.

تحلیل و بررسی اثر

موضوع کتاب درباره مفهوم شمارش در نقش روشی کیفی است که از این منظر توجه به فنون شمارش و کاربردهای آن سبب تهیه متنی مناسب برای تقویت بنیه

1. political economy
2. Political ecology
3. Poststructuralism
4. Phenomenology
5. Power
6. Knowledge regimes
7. Imagination
8. Alienation
9. Social inequality

پژوهشی در زمینه تحقیقات مردم‌نگاری شده است. همان‌طور که می‌دانیم مبحث قابلیت اطمینان در پژوهش یکی از مسائل مهم در تدوین متنی منقح و قابل اعتماد از منظر سنجش آماری و تقویت درستی تحقیق است. همان‌طور که می‌دانیم مفهوم قابلیت اطمینان درصد کامیابی و موفقیت در فرایند پژوهش است تا نارسایی در فرایند علمی کاهش یابد و اطمینان بیشتری درباره داده‌های به دست آمده حاصل شود. پشتیبانی از درستی اجرای طرح پژوهش یکی از اهداف سنجش قابلیت اطمینان با تقویت داده‌های کسب شده در یافته‌های پژوهش است. این مقوله با سنجش مناسب تحلیل‌ها و آزمون‌های آماری همراه است تا از دستکاری‌های ناروا و آوردن داده‌های غیرواقعی در پژوهش جلوگیری کند.

نکته مهم در انتخاب موضوع کتاب آن است که معمولاً قابلیت اعتماد در روش‌های کمی کاربرد وسیعی دارد و بخشی از پژوهش‌های حوزه علوم اجتماعی به روش کمی است؛ ولی برای سنجش درستی اطلاعات از روش‌های کیفی به شیوه‌های مختلف استفاده می‌کنند. بنابراین، روش‌های پژوهش کیفی در علوم اجتماعی و حوزه‌های وابسته به آن با روش‌های دیگر متفاوت است. برای نمونه، روش نظریه مبنایی^۱ معمولاً بر اساس منطق استقرایی^۲، یعنی از جزء به کل صورت می‌گیرد و از بررسی پدیده‌ای حاصل می‌شود که نشان دهنده آن پدیده است و ضرورت دارد تا با کشف آن به شیوه گردآوری منظم اطلاعات و نیز تحلیل داده‌های مرتبط و برآمده از آن پدیده اثبات شود؛ یا روش مردم‌نگاری یا قوم‌نگاری^۳ که با انسان‌شناسی همبستگی زیادی دارد و به توصیف عمیق موقعیت‌های فرهنگی توجه کرده و با مشاهده، توصیف و ارزیابی کیفی به تفسیر پدیده‌های موجود می‌پردازد. بنابراین، توجه به کاربرد فنون شمارش و آمارگیری در روش‌های کیفی موضوعی است که می‌توان این کتاب را به عنوان اثری متفاوت مطرح کرد. براین اساس، یکی از اهداف اصلی کتاب کشف ابعاد و جوانب موضوع شمارش و آمار به عنوان ابزار پژوهشی است که در بسیاری از موارد برای پروژه‌های کیفی نادیده گرفته می‌شود. با استفاده از روش پژوهش ابداعي که نویسنده در سال ۱۹۸۶ به نام برنامه‌های شمارش مطرح ساخت، این اثر دستورالعمل‌هایی را درباره شیوه استفاده از فرایند شمارش، نه تنها برای افزایش نتایج کار میدانی، بلکه به عنوان شکلی از تحلیل برای یادداشت‌های میدانی موجود، نتایج مصاحبه، و گزارش علمی ارائه می‌دهد (آمازون، ۲۰۲۰).

همچنین باید توجه کرد که بخش مهمی از منابع اطلاعاتی موجود در عرصه‌های علمی شامل خاطرات روزانه یا مقاله‌ها، اسناد آرشیوها، متون تاریخی، اسناد دولتی و

مفهوم قابلیت اطمینان درصد کامیابی و موفقیت در فرایند پژوهش است تا نارسایی در فرایند علمی کاهش یابد و اطمینان بیشتری درباره داده‌های به دست آمده حاصل شود

فصلنامه

نمایه پژوهش

دوره جدید، شماره دوم
سال هشتم، تابستان ۱۴۰۰

۲۱۶

1. Grounded theory
2. Induction
3. Ethnography

دیگر مدارک به یاری پژوهشگران آمده و بخشی از این متون پژوهشی درباره آمار و اطلاعات محاسباتی است. بنابراین، فایف با بهره‌گیری از سه دهه تجربه مطالعات مردم‌شناسی در کانادا و جزایر اقیانوس آرام، مباحث خود را درباره فنون شمارش با ارائه برنامه‌ها و نیز نمونه‌های گسترده‌ای از کارهای میدانی قبلی و تجربه‌های پژوهشی مطرح می‌کند. تلاش او بیشتر بر این متمرکز است که از فرایند و فنون شمارش به عنوان روشی کیفی در مطالعات قوم‌نگاری استفاده کند. بنابراین فایف پرسشی بنیادی در متن مطرح می‌کند و آن اینکه «چگونه یک پژوهشگر کیفی می‌تواند نتایج خود را قابل اعتماد بداند؟»

فایف تلاش

می‌کند تا از فنون
شمارش در مورد
روش‌های پژوهش
کیفی بهره‌گیرد و
ساختار آن را تبیین
کند

بر اساس چنین سؤالی او تلاش می‌کند تا از فنون شمارش در مورد روش‌های پژوهش کیفی بهره‌گیرد و ساختار آن را تبیین کند. از این منظر، نمونه‌های کاربردی متعددی بیان می‌شود تا به صورت عملیاتی کارکرد فنون شمارش را در پژوهش‌های کیفی نشان دهد. همین مسئله باعث شده تا خواننده درک بهتری از شناخت این فن در روش‌های کیفی قوم‌نگاری داشته باشد. فونگ^۱ (۲۰۲۰) بیان می‌کند که این کتاب به سبب آموزش شیوه استفاده از فنون شمارش در زمینه پژوهش و تحلیل داده‌های تحقیقی در انسان‌شناسی فرهنگی اجتماعی، برای دانشجویان ارزشمند است. ارائه نمونه‌ها و مثال‌های واضح و شرح آنها که برآمده از پژوهش‌های فایف است سبب شده تا توضیح کتاب درباره شمارش به عنوان روشی پژوهشی به شیوه مناسبی روشن، مشخص و جذاب باشد.

آوردن چکیده در ابتدای هر فصل به خواننده کمک می‌کند پیش از مطالعه از کلیت بحث آگاهی لازم را به دست آورد. همچنین، مطالب کتاب با متنی سلیس و روان نوشته شده و فایف در جای جای کتاب به ارائه تجربه‌های خود درباره مباحث مطرح شده می‌پردازد. اینکه می‌گوید «احساس من این است...» یا «دریافت من چنین است...» برای برقراری ارتباط بهتر با خواننده است. کتاب در زمینه کاربرد موضوع فنون شمارش و قابلیت اطمینان در پژوهش‌های کیفی یکی از مراجع مهم در زمینه مطالعات فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌شود که بر مطالب آماری به شیوه‌ای مناسب تمرکز کرده است. اگرچه برخی مباحث به توضیح و تشریح بیشتری نیاز دارند، مانند مبحث فرمانما و طرح‌واره شمارش که می‌توانست بیشتر در قالب دیداری و ساختارده‌ای مناسب مطرح شود.

البته این تنها نظری است که برای درک بهتر مفهوم به‌ویژه برای افرادی که کمتر با این فنون آشنایی دارند مطرح می‌شود، ولی کسانی که با ساختار فنون شمارش آشنایی دارند بهتر می‌توانند مفهوم آن را درک کنند. همچنین، درخصوص اهمیت شمارش در پژوهش‌های کیفی نیز توجه به ساختارهای پژوهش کیفی می‌توانست بیشتر مورد عنایت قرار گیرد.

فصلنامه

نمایه
پژوهش

دوره جدید، شماره دوم
سال هشتم، تابستان ۱۴۰۰

۲۱۲

نتیجه‌گیری

این کتاب برای طرح موضوع شمارش و فنون آماری در پژوهش‌های کیفی دارای ساختاری مناسب است و با رویکرد فرهنگی و به شیوه خاص حوزه مردم‌شناسی و قوم‌نگاری به یکی از آثار مهم برای آشنایی با روش‌شناسی پژوهش در عرصه مطالعات کیفی مبتنی بر فنون کمی تبدیل شده است و با طرح مسائل نظری سبب آشنایی بیشتر دانشجویان با فنون شمارش و مبحث قابلیت اعتماد شده و سپس به کاربردهای عملیاتی می‌پردازد. نمونه‌ها و مثال‌های متعدد نیز برای درک بهتر و شناخت فنون شمارش و روش‌های آماری مرتبط با آن نقش بسزایی دارد. کتاب برای استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی حوزه علوم اجتماعی و فرهنگی متنی ارزشمند و آموزنده است.

منابع

- Fife, Wayne (2020). [C.V.]. Research and Teaching Interests, available:
<https://www.mun.ca/anthro/people/faculty/Fife.php> [accessed: 4, june, 2021]
- Fong, Vanessa (2020). Review about: Counting as a Qualitative Method: Grappling with the Reliability Issue in Ethnographic Research, available:
<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-34803-8> [accessed: 4, june, 2021]